Yearbook 2016 International Labour Movement

Évkönyv 2016 A nemzetközi munkásmozgalom történetéből

XXXXII. évfolyam

Tanulmányok

Hermann Klenner: Wilhelm Weitling – „a német munkás kommunizmus megalapítója" ■ *Emilio Gianni:* 1864 - találkozás, ami elmaradt ■ *J. Nagy László:* Az algériai „specifikus szocializmus" 1962-1978 ■ *Szilágyi Ágnes Judit:* Érdekvédelem, szakszervezetek Brazíliában az I. világháború éveiben ■ *Mayer Ádám:* A marxista gondolkodás nigériai fejlődési irányai ■ *Artner Annamária:* Globalizáció-kritika a világban

Események, évfordulók:

Az Obama-kormány szerint a szíriai válság Oroszország bűne ■ *Paul Krugman:* Jeremy Corbyn győzelme a baloldal győzelme ■ *Patrick Wintour:* A toryk a 30 éve legnagyobb támadást indították a szakszervezetek ellen ■ *Kovács Gábor:* Ki győzött Portugáliában? ■ ■ Törökország: Terrortámadás a Népek Demokratikus Pártja (HDP) tüntetése ellen ■ *Székely Gábor:* Nepál – a hindi monarchiából a baloldali világi köztársaságba ■ *Borisz Kagarlickij:* A Kreml a tömegektől fél, nem Navalnyijtól

Dokumentumok, elemzések

A migrációs válság – Németország, Ausztria ■ A finn kormány támadása a kollektív szerződések ellen ■ Aczél György és Giorgio Napolitano levelezése *(Pankovits József)*

Életutak

Egon Bahr, Pietro Ingrao, Tony Benn, Marcel Déat, Roy Jenkins, A. Kondratyeva, J.T. Murphy, A. J. Muste, Henk Sneevliet; Helmut Schmidt (előzetes)

Elhunyt történészek

Henry Alleg ■ Jerzy Holzer ■ Jürgen Kuczynski

Visszaemlékezések

Egy kislány a történelem sodrában *(Szokolay Katalin)* ■ Emlékezés Dömény Jánosra *(Dömény Zsuzsa)* ■ Emlékezés a Rádió Budapest spanyol adásaira *(Koroncz Ágnes)*

Beszámolók

Az ITH 51. évi konferenciája *(Susan Zimmermann);* Konferencia Pulában: „Socijalizam na klupi" *(Juhász József)*

Könyvismertetések

International Supplement

51. International Conference of Labour and Social History *(Eszter Varsa)* ■ Wilhelm Weitling– „Founder of German Communism" *(Hermann Klenner)* ■ *Gilles Candar:* Bilan historiographique des gauches (II.) ■ Denmark: a divided country *(Niels Finn Christiansen)* ■ M. Degl'Innocenti. Il mito di Stalin *(Вячеслав Коломиец)* ■ Paul Arthur Müller-Lehning -1899-2000. *(Nick Heath)*

Magyar Lajos Alapítvány

A nemzetközi munkásmozgalom történetéből

Évkönyv • 2016

XXXXII. évfolyam

Magyar Lajos Alapítvány
2016

Szerkesztőbizottság:
Artner Annamária
Bebesi György
Dömény Zsuzsa
Harsányi Iván szerkesztő
Horváth Jenő
Jemnitz Katalin
Juhász József
J. Nagy László
Konok Péter
Pankovits József
Székely Gábor szerkesztő
Vadász Sándor

E kötetünk a
Munkásmozgalom-történészek Nemzetközi Egyesülete,
a Károlyi Mihály Társaság,
a Lukács György Alapítvány,
a Politikatörténeti Alapítvány
és a Vas- és Fémmunkások Szakszervezetének
támogatásával jelent meg.

Dieser Band erscheint mit der Unterstützung
der Internationalen Tagung der Historiker der Arbeiterwegung (ITH),
der I. G. Metall Ungarn,
der Georg Lukacs Stiftung
und der Gesellschaft Michael Karolyi

Az Évkönyv 2004., 2005., 2006., 2007., 2008., 2009., 2010., 2011., 2012., 2013., 2014., 2015. és 2016. számának teljes szövege olvasható / You can find the whole text of Yearbooks 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015 and 2016: http//:yearbook2.atw.hu

ISSN 0 133476 X
© Harsányi Iván, Székely Gábor

Nyomás: Robinco Kft. F. v. : Kecskeméthy Péter

Emilio Gianni

1864: találkozás, ami elmaradt - a szövetség kezdetei

Néhány nappal a III. Internacionálé megalakulása után Lenin, megjövendölve a „világtörténelem új korszakának" elején a szerepét, emlékeztetett rá, hogy nemcsak eszmeileg utal az I. Internacionáléra, mint a III. elődjére, hanem közös alapjaik sajátosságaira is. „Az I. Internacionálé lerakta a munkások nemzetközi szervezetének alapjait, hogy előkészítsék a tőke elleni forradalmi rohamukat", és ezzel „megteremtette a nemzetközi proletariátus szocializmusért folyó harcának alapjait". Az új szervezetnek ezek az alapjai az akkori jelenben voltak adottak, de a jövőbe tekintettek és felfedezhetők az I. Internacionálé megszületésének dokumentumában. A Marx szerkesztette Alapító Üzenetben ez áll: „Az 1848–1864 közötti periódus tapasztalata minden kétségen felül bebizonyította, hogy a kooperatív (szövetkezeti) munka... nem tudja feltartóztatni a monopóliumi geometrikus fejlődését, nem tudja egyenjogúsítani a tömegeket... Épp ezért a politikai hatalom meghódítása a munkásosztály óriási kötelességévé vált." A feladat lehetetlen lenne a munkásosztály pártjának újrateremtése és újjászületése nélkül, amely miután a „hatalmak között hatalom" akar lenni, és kell hogy az legyen, másfelől „kötelessége elkezdeni a nemzetközi politika misztériumainak a lebontását", mert a munkásosztály külpolitikájáért való harc része a munkásosztály emancipációjának. A munkásosztály – állítja Marx – „birtokolja a siker egyik elemét: a számszerűséget, de ez keveset nyom a latban, ha nem egyesül a tudatosan vezetett kollektivitással". Proletárdiktatúra, a munkásosztály nemzetközi pártja, stratégiája és elmélete: íme a felvetett problémák újdonsága, amelyek már megtalálhatók 1864-ben, az I. Internacionálétól kezdve.

Sok összetevőjű előzmény vezetett a londoni Szent Martin Hall híres gyűléséhez 1864. szeptember 28-án. Az 1848–49-es forradalmak bukása után, ezt követve a politikai reakció és az Atlanti óceán partjain bekövetkező lendületes kapitalista fejlődés után „sok év telt el, amíg a munkásmozgalom visszanyerte életerejét és életre hívta a munkásosztály első nemzetközi szervezetét... A reakció évei voltak ezek mindenütt Európában, Oroszországban is. Megformálódott a közvetlen forradalmi tapasztalatok nélküli generáció, melyet közönyéből csak az 1857–58-as világválság mozdított ki." Ez a D. B. Rjazanov által, az esemény történelmi rekonstrukciójában felismert felszabadító elem tette lehetővé az európai munkásosztálynak, hogy felemelje a fejét. A válsággal nemkülönben újból napirendre kerültek az 1848-ban megoldatlanul maradt régi nemzeti kérdések, új lendületet adva a demokratikus mozgalmaknak. II. Sándor Oroszországban, 1861-ben eltörölte a jobbágyrabszolgaságot és ugyanabban az esztendőben megkezdődött az Amerikai Egyesült Államokban az Észak–Dél közötti szecessziós háború, amely a rabszolgaság megszüntetését eredményezte. Az európai

munkásosztály ébredésének epicentruma ekkor Anglia. A chartista mozgalom végével és az 1859-es, 1861-es hatalmas sztrájkokkal sikerült kivívni a 9 és fél órás munkanapot, azonos fizetés mellett. A gazdasági válság Franciaországban is fölvetette a bérkérdést hirtelen pontot téve a III. Napóleon generálta „császári szocializmus" minden illúziójának a végére. Az 1856-os és 1859-es amnesztiákkal sok emigrációba kényszerített munkás visszatért hazájába és az 1859-es törvénnyel – amely megengedett újból amolyan „fél koalíciós" szabadságot – a francia mozgalom is erőre kapott. A munkásmozgalom számszerű növekedése és a kísérő szociális, politikai megmozdulások Németországban is mozgásba hozták a munkásosztályt. Az 1848-as vereséget követő letargia és a „Kommunista Liga" feloszlatása után a Lassale-féle agitáció 1863 elején elvezetett augusztusra a „Német Munkások Általános Szövetségének", az első nemzeti munkásszervezetnek a megalakulásához. Főként a nemzetközi politika területén mutatkozott meg a megújult európai munkásmozgalom érettsége. A munkásosztály körülményeire ható súlyos következmények ellenére – melyeket az amerikai polgárháború okozta gyapotkrízis okozott – az angol dolgozók 1863 elején támogató tüntetéseket szerveztek, amikor A. Lincoln bejelentette szándékát a rabszolgák felszabadítására vonatkozóan. Ugyanebben a periódusban az angol munkások nem kevésbé energikusan támogatólag léptek fel az orosz uralom ellen felkelő lengyelek mellett. 1863. július 23-án Londonban egy nemzetközi találkozó (meeting) üzenete szentesítette a lengyel ügy melletti testvériséget. D. B. Rjazanov kommentárjában megállapította: „miközben az angol és francia munkások proklamálják testvériségüket a lengyel felkelés mellett és a népek testvérisége mellett mint politikájuk alapelvét, az üzenet megjelöli azt a tényt is, hogy erre a testvériségre szüksége van minden dolgozónak. A munkaidő csökkentéséért, a bérek emeléséért és a szociális helyzet javításáért folyó küzdelem igényei és céljai megvalósíthatatlanok a dolgozók nemzetközi összeköttetései nélkül". Az orosz forradalmár végezetül leszögezte, hogy az összejövetelben el kell ismerni „az I. Internacionálé megszületéséhez vezető okok és események eredetét."

Marx szerepe és Mazzini patetikus behatolási kísérletei

Az európai munkásmozgalom felnőtt korát elérve és megteremtve az első nemzetközi szervezetét, természetesen nem volt mentes még gyermekkorának szektás és utópikus maradványaitól. Ily módon különböző érdekek és irányzatok pillanatnyi konvergenciája figyelhető meg a keretei között, amelyek az egyes országok eszmei-politikai áramlatait (proudhonizmus, blanquizmus, radikálisok, anarchisták és marxisták) foglalta magában. „Ám ha igaz – kommentálta G. M. Bravo az I. Internacionáléról szóló dokumentációs művében –, hogy összefolytak benne ezek az áramlatok... akkor a szövetséget belül a proletár- és osztálymátrix jellemezte, amelybe beoltódott Marx szociális és politikai tanításának lényege, majd '70 után Engelsé is, aki ekkoriban hagyott fel a kereskedelmi tevékenységével. A Munkások Nemzetközi Szövetsége (MNSZ) ezért felfogható „mint a mun-

kásmozgalom történeti fejlődésének a terméke – euró-amerikai jelleggel, azaz közvetlen kapcsolatban a kapitalisztikus ipari fejlődéssel, amelyhez csatlakozott Marx és Engels gyakorlati és elméleti tevékenysége, továbbá követőiké, akik a 19. század 40-es éveinek eredendő nemzetközi munkásmozgalmának és szervezeteinek, különösen a németnek és a Kommunista Ligának az örökségét képviselték." Marx szerepe az MNSZ-ben jól ismert a szervezet alakulásától kezdve. A meeting szervezői kérték fel a részvételre és ő jelölte G. Eccariust, hogy tartsa meg a német munkások képviseletében a beszédét, illetve őt magát, valamint Eccariust a szeptember 28-i első üléstől számítva beválasztották az ideiglenes Főtanácsba a 21 angollal, 9 franciával, 10 némettel, 6 olasszal, két-két lengyellel és svájcival együtt, akiket megbíztak az Alapszabályzat megszerkesztésével. Marxnak a dokumentumban sikerült garantálnia a tudományos szocializmus alapelveit, bár néhány jelentéktelen engedményt tett a mindenütt jelenlevő hiú moralizáló mazziniánus demokratáknak – végül 1864. november elsején az ideiglenes Főtanács negyedik ülésén egyhangúlag elfogadták. A történet ismert, felidézése előtt számot vetünk Mazziniék betolakodásával.

Mazzini évek óta játszadozott azzal, hogy „forradalmi vezérkarokat és számtalan, többnyire papíron létező, tömegtől alig támogatott, törékeny szervezetét – mint az „Ifjú Itália", „Ifjú Európa" – átvigye a nemzeti síktól a nemzetközibe, 1864-ben megpróbálta ugyanezt a születő MNSZ-szel is. Itáliában, Nápolyban nemrégiben ért véget egy fontos demokratikus Mazzini-féle irányzatú kongresszusa a mozgalmuknak, a XI., többé-kevésbé önsegélyező vagy politikainak is nevezhető, azonban nem képviselték az „Olaszországban létező munkásszervezetek tizedét sem". Az epizód legfontosabb mozzanata a Mazzini szerkesztette Olasz Munkásszervezetek Testvériségének Dokumentuma elfogadása volt, amit korábban július 31-én publikált a Genovában, az OMT Intéző Bizottságának gondozásában kiadott újságjuk. Mazzini azokban a napokban nem támadta az MNSZ-t, sőt arra gondolt, hogy annak kebelén belül kezdeményezéseivel közömbösíteni tudja Marx befolyását. Két vonalon mozgott. Elérte, hogy a kongresszus bízza meg G. Stampát, az OMT Intéző Bizottságának tagját Itália képviseletére az MNSZ alakuló kongresszusán, ugyanakkor megbízta a német tisztségviselőt, L. Wolffot, a saját emberét, hogy javasolja az MNSZ Alapszabályának a Nápolyban elfogadott saját dokumentumukat. Eltekintve a személyétől és attól, hogy részese volt az MNSZ Főtanácsának 1864–65-ben, lelepleződött mint bonapartista ügynök, ám az Alapszabály kapcsán Marxot közvetlenül érintette a dolog.

Amikor Marx betegség miatt nem tudott részt venni a Főtanács albizottságának első ülésein és kézhez kapta a dokumentum (Alapszabály) első fogalmazványát, egyből megértette, hogy az Mazzini műve. Közölte is Engelsszel – 1864. november 4-i ismert levelében –, hogy „elképzelheti, milye frazeológiával, milyen szellemben tárgyalja a munkáskérdést."

J. G. Eccarius ösztönzésére Marx részt vett az október 18-i ülésen. „Megjelentem és teljesen elképedtem, amikor a kitűnő Le Lubezt hallgattam, amint felolvasta a félelmetesen retorikus, rosszul megírt, átgondolatlan preambulumot,

amely elvi nyilatkozatként szerepelne" – Mazzini ihletésében. Továbbá tartalmazta „a fő vonalaiban elfogadott olasz szabályozást, amely – eltekintve az összes többi hibájától – valami lehetetlent is hordozott: az európai munkásosztályok központi kormányának a gondolatát (természetesen Mazzinivel a kulisszák mögött)". Marx ez alkalomból csak „enyhe ellenállást" tanúsított, Eccariusra hagyva a harc megvívását, elérte végül, hogy a bizottság új fogalmazványt állítson össze. Ő maga szerezte meg erre a megbízást és teljesen átírta mind az Alapító Üzenetet, mind az Alapszabályt, kivéve „két mondatot a kötelességről és a jogról, illetve az igazságról, az erkölcsről és a valóságról", azonban úgy elhelyezve ezeket, hogy ne „járjanak kárral". A dokumentumokat ebben a formában fogadták el egyhangúlag és nagy lelkesedéssel az ideiglenes Főtanács november 1-i ülését. Ezt Marx is megállapította.

Az olasz munkásmozgalom hozzájárulása az MNSZ megalapításához tehát igen szerencsétlennek bizonyult. Az MNSZ 1864-ben ezért Olaszországon keresztül észrevétlenül haladt át. Az objektív okok között találunk gazdasági, szociális és politikai jellegűeket. Itália gazdaságilag még elmaradott, a kapitalista fejlődés első lépéseit tette, következésképp a munkásmozgalma is kezdetleges, egyelőre az önsegélyezés szakaszában leledzett, amely szervezeti alakjában 1853-ban tartotta első országos kongresszusát. A politikai helyzet jelentette azonban a legnagyobb problémát. A '20-as és '30-as évek karbonári mozgalmai és az 1848-as polgári demokratikus roham után Itália egyelőre elmerült a „nemzeti kérdésben". Három Risorgimento-jellegű háború (1848–49, 1853, 1866) és az „Ezer" (1860) [Garibaldi – a fordító megjegyzése] vállalkozása nem oldotta meg teljesen a nemzeti egység csomóját, előtte meredezett a „római kérdés" (értsd a Vatikán uralma), amely majd csak az olasz egyesítés történelmi ciklusaként, III. Napóleonnak az 1870-es francia–porosz háborúban elszenvedett vereségével záródik le. Lényegében a német helyzethez hasonlítható a folyamat. Ám miközben a fiatal forradalmár német proletariátus már 1848-tól rendelkezett a „Kommunista Ligával" és Marx révén a permanens forradalom stratégiájával, az olaszokat Mazzini „Isten és nép" moralizáló iskolája, továbbá a számtalan csődbe jutó felkelési kísérletek nevelték, illetve a „két világ hősének" (értsd Garibaldi) egyébként lelkesítő vállalkozásai töltöttek be hasonló szerepet, de a Savoia Házzal kötött kompromisszumokkal keserű szájízt hagyott maga után. Ezért volt csak minimális visszhangja Itáliában az 1864-ben alakult MNSZ-nek. Ugyancsak ezért történt az, hogy csak a mazziniánus demokraták érdeklődtek az MNSZ iránt, de mivel idegen volt számukra, nem értették meg osztály küldetését. Valójában az MNSZ I. kongresszusáig (Genf, 1866. szeptember) csak Mazzini újságjai (a milánói *Olasz egység*, a nápolyi *Szabadság és munka*, az ugyancsak nápolyi *Itália Népe*, a genovai *Kötelesség* és az *Olasz munkásszövetségek lapja*) fordították le és közölték az MNSZ Alapító üzenetét és Alapszabályát. Eladdig az MNSZ Főtanácsában az olasz képviselet csak Mazzini-hívekből tevődött össze (P. Aldovrandi, G. Bagnagatti, G. Fontana, D. Lama, N. Salvatella, C. Setacci, F. Solustoi, G. Trani, L. Wolff, C. Orsini, G. Dassi). Ez így ment 1867-ig, amikor fordulat állt elő.

Bakunyin, Marx „kiküldöttje" Itáliában

Mi történt? 1866 a III. függetlenségi (Risorgimento-típusú) háború kiábrándító katonai szégyene után (Custozánál, Lissánál bekövetkezett vereségek) megalázó módon Veneto másodkézből, azaz III. Napoleon által került Itáliához és még később Mentana eseményei taszítják válságba a mazziniánus szervezeteket. Mentanánál a garibaldisták kísérlete bukott el, nem sikerült a francia–pápai seregek közbeavatkozása folytán Rómát felszabadítani (a Vatikán alól), magát Garibaldit is elfogták. „Mentana – írta Rosselli – fontos dátum a bakunyinizmus és általában a szocialista eszmék olaszországi elterjedését illetően. A kudarc jóvátehetetlenül eltávolított sok fiatalt az alkotmányos kormányzattól, kiábrándította őket Mazziniből és a hatástalan garibaldista expedícióktól, ugyanakkor élezte elégedetlenségüket és ébren tartotta tettrekészségüket... Mentana válsága e fiatalok lelkében folyamatokat indít be, melyek 1868-tól meghozzák eredményeiket és ezek mind Bakunyin előnyére, Mazzini hátrányára válnak. Mazzini népszerűsége és befolyása csapást könyvelhetett el, valamint az általa létrehozott, de már legalább három éve elhanyagolt munkásszervezetei szintén veszítettek erejükből. Egyelőre ideológiai zűrzavarban ugyan, de az MNSZ az 1867-ben Lausann-ban felmutatott konszolidációjával Itáliában is megkezdte gyökereinek eresztését. Abban az évben a nápolyi demokraták egy csoportja hátat fordítva Mazzininek és rabul esve az új jövevény, az orosz Bakunyin túláradó lendületének életre keltették a *Szabadság és Igazságosság* c. lapot és szervezetüket az egyébként eredetileg mazziniánus publicista P. V. De Luca irányításával, majd ismét publikálták az MNSZ alapító üzenetét, illetve először Itáliában részleteket közöltek Marxnak a *Tőke* első kötetéhez írt Előszavából. Ez az a pont, ahol elkezdődött – a mazziniánus demokraták illetéktelen beavatkozása után – az MNSZ olasz tagozatának új kurzusa, noha az új anarchista tanítványok „intrikáinak" a jegyében és mezében. Hogy megértsük miként ragadta meg Bakunyin azt a lehetőséget, amit Mazzini elhibázott, hátra kell tennünk egy lépést. Azokban a napokban, amikor zajlik az MNSZ-ben az Alapszabály szerkesztése, Marx újból találkozott Bakunyinnal Londonban. Tizenhat év után találkoztak. Bakunyin átutazóban volt az angol fővárosban – visszatérőben Firenzébe, ahol március óta időzött. A találkozót Marx leírja Engelshez címzett levelében, ugyanabban, amelyben ismerteti az Alapító Üzenet és az Alapszabály történetét. „Meg kell mondanom neked – olvasható –, hogy sokkal jobban imponált nekem, mint korábban... Egészében azon kevesek közé tartozik, aki 16 év után nem visszafejlődött, hanem előrehaladt." Röviden tárgyaltak a nemzetközi helyzetről és Bakunyin kijelentette, „most a lengyel ügyek bukása után, csak a szocialista mozgalomban vesz majd részt." Ebben a levélben Marx nem utal az MNSZ-re, mégis öt év múltán felidézve a találkozót arra emlékezett, hogy „Bakunyin megígérte, Itáliában minden erejével az MNSZ javára fog ügyködni, kérte, hogy Marx küldje el neki oda az *Ideiglenes Alapszabályt* és az *Alapító üzenetet,* és hogy nagyon lelkesen válaszolt (Marx kérdéseire), ha nem is csinált semmit se." Ha ez a rekonstrukció az MNSZ Főtanácsának szóló *bizalmas közlés is* és Marx küldte ugyan Kugelmannak 1870.

március 28-án, mégis posztumusznak, torzítottnak tűnik az MNSZ és Bakunyin közötti első szakítások nézeteltéréseinek fényénél. Valójában ismeretes, hogy Marx és Bakunyin levelezése még néhány hónapig tovább tartott. Ez utóbbi 1865. február 7-én levélben Marxhoz, mind „kedves barátjához" fordulva felmentést kér, amiért nem válaszolt neki a leveleire, kijelenti, hogy lelkesedéssel elfogadja a rábízott feladatokat és azzal zárja, hogy tiszteletteljesen csókoltatja Marx lányainak, feleségének szép kacsóját", valamint javasolja, cseréljenek családi fényképeket. Tehát több hónapig még, legalább 1865 áprilisáig Marx tovább hit Bakunyin lojalitásában és remélte hasznosítását Itáliában, „Mazzini aláaknázásában". Később, úgy tűnik, levelezésük megszakadt és több mint három évig nem volt közvetlen kapcsolat közöttük.1868 végén újra felveszik a kapcsolatot és Bakunyin a rá jellemző vidám és nagyotmondó könnyedséggel ismét „barátjának" hívja Marxot, sőt „tanítványának" mondja magát és büszke, hogy az lehet, „mert jobban, mint bármikor eladdig megértettem, mennyire igazad van abban, hogy kövessük a gazdasági forradalom fő útvonalát... elítélve közöttünk azokat, akik eltévednek a kizárólag nemzeti vagy politikai kezdeményezések ösvényein". De a Bakunyin által befutott olaszországi fő útvonal és vele Itáliában az MNSZ által megtett út nem a tudományos szocializmusé, hanem az anarchizmusé, ami Cafiero 1872-es hitszegésével megerősödött.

A Párizsi Kommün olasz visszhangja és az MNSZ újbóli felfedezése

Ha 1870 lezárult a mazzinizmus válságának jegyében, 1871 nem ígért semmivel sem jobbat. Miközben köztársaságiak még a 19. századi eszközökkel és elméletekkel agitáltak, a Párizsi Kommün kikiáltása (március 28.) és a vége (a vér hete, május 28.) közti két hónap egy új korszak kezdetét jövendölte. Az „egek ostroma" – amely a kortársakat a jövő megpillantására késztette – végzetesnek bizonyult a demokratikus-köztársasági áramlat munkássorsára nézve. A Kommün olasz-visszhangja örvénylő volt. A Kommün választás elé állított és az MNSZ felemelte zászlaját, fel lehetett sorakozni mellette vagy ellene. A köztársasági mezőny mindenütt szétszakadt, csak úgy, mint a demokratikus sajtó nagy része. Mazzini lapjai előfizetőik körében érzékelték a Kommün befolyását és májust követően őrületes támadásokat regisztrálhattak, melyekkel Mazzini a *Nép Rómájá*nak hasábjairól adózott a kommünároknak és az MNSZ-nek.

A válságban levő köztársaságiakat tovább szaggatta Garibaldi Kommün-barát nyilatkozata. A „két világ hőse" nem vált szocialistává, nem is fog azzá válni – Engels jól tudta ezt, emígyen írt T. Cunónak egy levelében a tényekről és emberekről: „Ma reggel Marxnál láttam Ricciotti Garibaldit. Igen intelligens fiatalember, nagyon nyugodt, de inkább katona, mint gondolkodó", aki „elméleteiben több jóakaratot mutat, mint világosságot, pont úgy, akár az öreg Giuseppe Garibaldi". Mindenesetre az 1848-ra visszamenő Mazzini–Garibaldi homályban maradó, de többek előtt ismert ellentét most már nyilvánvaló és elő mozdítja a Mazzini-hívek vérveszteségét. Mindezt Montali úgy kommentálja, hogy a „kielégítetlen radiká-

lis Mazzini-szárny forradalmi akcióvágytól szomjazva a Kommünben mítoszt talál, jóllehet nem ismeri elég mélyen a jellegzetességeit és inspiráló motívumait." Ez a történészek majdnem egyhangú véleménye, anarchista részről is: a mítosznak tulajdonítják az Internacionálé olaszországi sikerét, a maga libertárius verziójában. A köztársasági sorokban – melyek elégedetlenek voltak a nemzeti és intézményi kérdés megoldásával, akik továbbra is egyszerűen a köztársaságot követelték és ebben a szellemben ténykedtek – új, fiatal csatlakozók jelentek meg, de ők tovább akartak lépni annál, semmint a nem eléggé következetes akciókat folytassák, tudatában voltak annak, hogy fel kell vetni a problémát: köztársaság vagy monarchia. „A fiatalok adták '62-ben és '67-ben Garibaldi vállalkozásához az erőt és nem tapasztalták meg a sikert... A mazzinizmus már nem elég nekik... A mazziniánus programban nincs mítosz a számukra, Róma bevételével kifulladt. Ám a mazziniánus ifjúság válságát vissza lehetett volna fogni, ha Garibaldi magatartása nem súlyosbítja." A Kommün mellett való kiállás és az 1871 nyarán és őszén kinyilvánított szimpátia az Internacionálé mellett azt jelentette, hogy ezek az ifjak az Internacionálében megtalálták új mítoszukat és zászlajukat." A lelkesedés győzött a reflexió fölött, a szív az ész fölött.

A Kommün iránti szimpátia azonosult azonmód az Internacionáléval és „érzelmi síkon" nagy vonzerőt gyakorolt, ami átterjedt a szocializmusra. Eme új hit neofita köztársaságpártjai közt és mindazok közt, akik Mazzini eszméihez kötődtek – nem értve, hogy „szegény öregnek lejárt az ideje", miként ezt megírta Cafiero Engelsnek – tört ki az összeütközés egyrészt az előbbiek izgatottságának és túlzásainak megnyilvánulásaiban, másrészt az utóbbiak ostoba sértődésében és dühében. Ezekben a napokban születtek az első internacionalista szekciók. Costa kortársa és barátja, G. Darchini *Önéletrajz*ában szűkebb pátriája, Romagina hangulatáról szemléletes krónikát közöl. „Akkoriban kezdtek új szelek fújdogálni Maniacópoliban (Imola). A városon és rajtunk átsöpört a válság. Agitációk, az agónia görcsei a történelmi köztársasági pártban és az Internacionálé első életjelei mutatkoztak... Az eszmék behatoltak az agyakba, a vér a vénákba. A szocializmus és anarchizmus még nem nyílt sisakos, de már átlengte a Mazzini-féle idealizmust, arra reagált. Ha nem is sokan fogadták lelkesen az új eszméket és nem szakadtak el a régiektől, azért a kávéházakban, a találkozóhelyeken, az utcai sétákon viták és verekedések törtek ki. A különböző véleményeket ég nem tisztázták, nem választották el egymástól – a fejekben nyakasság, a szenvedélyekben zavarosság és úgy esett, hogy a politikai programok (ha erről lehet egyáltalán beszélni) még hibrid-jellegűek... Minden – a köztársaság, a Kommün, az Internacionálé, a forradalom, szocializmus és anarchizmus – egy kötegbe került... Azután vitatkoztak a villámló tekintetek, a fenyegető gesztusok, az öklök verték a vitaasztalokat csak úgy táncoltak rajtuk a poharak, mintha a föld rengett volna..."

Abban a felizgatott légkörben, az elkeseredett viták és átkozódások közepette – melyek persze történelmi horderejűek voltak – ma úgy vélhető, hogy megelőlegezték a múltbeli eredményeket, sokan a garibaldista–mazziniánus fiatalabb évjáratokból átugorták az árkokat, megszabadultak a „mesterek" tekintélyétől, át-

vándoroltak az internacionalisták soraiba. Rosselli állítja, nincs túlzás abba, hogy „az 1871–72-es olasz internacionalista kontingens kétharmada a mazzinianizmus áramlatából származott", és „dokumentálható tény, hogy a szocialista mozgalom majd minden vezetője köztársaságpárti volt, Mazzinivel jött és tért át ebbe az irányzatba." Az adat nem túlzás, hat évvel ezelőtt egy tanulmányban mi is dokumentáltuk, hogy a 226 internacionalista exponens közül 181 (80,1%) a köztársasági, mazziniánus vagy garibaldista előzmények után került erre az oldalra, arányuk azután 87,5%-ra nőtt 1872-ben a Riminiben tartott konferencia résztvevőit tekintve – a konferencia, amely megszülte Itáliában az Internacionálét. Rosselli végkövetkeztetése: „meg kell érteni ennek az internacionalista fellángolásnak az értékét... Megelőzték azt a munkás szerveződés gyakorlati kísérletei, tudományos előkészítésének periódusa." Kikerülhetetlen jelzálog volt ez? Talán igen, minden esetre az olasz gazdaság elmaradottságának és a nemzeti kérdésbe való belebonyolódásnak az árát fizette az a generáció.

Köteles, ám nem következetes mérlegelés

Az olasz internacionalizmus genealógiájának ez a fajtája a demokratikus irányzatok részéről egyöntetűen elismert, a történészek részéről is, ideértve az anarchista anyajegyűeket szintén. M. Nettlau 1928-ban mondotta Costa megfigyeléseiről „meggyőztek engem arról, hogy a Risorgimentót befejező emberek és az Internacionálé első terjesztői közötti affinitás ténylegesen létezett." A hivatkozott megjegyzések Costa komplex történeti összegzésére vonatkoztak, melyeket az imolai vezető már 1880-ban papírra vetett, majd 1899-ben jelentette meg. Érdes volt az elemzése, érdemes ma újra rátekinteni. A Párizsi Kommünnel „Mazzini elidegenítette az ifjúság legrátermettebb részét... A Párizsi Kommün mindenekelőtt felfedte az olasz nép előtt, hogy súlyosabb problémák léteznek annál, mint amelyekkel addig foglalkoztak. Mazzini és Garibaldi idejüket múlták... Csodálatos gyorsasággal terjedt Itáliában az új szellem – szellemről szólok, megvallva mostan –, mert belevetettük magunkat abba a mozgalomba, attól sarkallva, hogy szakítsunk a vágyainknak nem megfelelő és a bennünket megnyomorító múlttal. Éreztük, hogy a jövő ott áll előttünk... elkerülhetetlen volt a Nemzetközi Szövetség programjának elfogadása."

Többé-kevésbé Malatesta is ezen a hullámhosszon nyújtott értékelést 1928-ban. „A párizsi események híre lázba hozta a politikailag aktív fiatalokat. Valójában keveset tudtak arról, mi s volt a Kommün, ám a hírek bizonytalanságai szabad teret nyitottak a képzeletnek, mindenki vágyai szerint tobzódott a párizsi megmozdulásban. Miután a megmozdulást az Internacionálé művének tulajdonították, népszerűvé vált, mert a Kommün népszerűséget élvezett az olasz forradalmi körökben... Az első és nagyszámú csatlakozók a garibaldisták közül kerültek ki, akik mindig harcra készek voltak, minden számukra kedvezőnek látszó eszmére reagáltak... Adott volt a mazziniánus konspirációk, a garibaldista expedíciók még mindig vibráló környezete, a Párizsi Kommün izgalma, Bakunyin befolyása,

az első kezdeményezők temperamentuma és meggyőződése, következésképp az Internacionálé kezdettől fogva határozott felforgató jelleget öltött... Lényegében fegyveres felkelésre provokáló szervezet volt, amelynek egyetlen csapással meg kell döntenie a kormányt."

A „temperamentum", a „jelleg", a „szellem", ugyanakkor a „tudatosság" hiánya okozta annak a generációnak a drámáját, mivel a múlt tekintetével figyelte a jövőt. Mert hiányzott nála „a nemzeti egység beteljesítésére vállalkozó önkéntesek expedíciós és konspiratív agitációs tápanyaga" – mondotta Osvaldo Cnocchi-Viani, az akkori idők másik főszereplője, aki ugyanazokat a régi eszközöket ajánlotta az új harcokhoz, amelyekben ő nőtt fel. Innen származnak a jövő új és elkerülhetetlen illúziói. Andrea Costa is ezekről vallott 1896-ban, amikor újra megjelentette 1887-es brosúráját a Kommünről: „Az Internacionálé eljövetel mint a jövő reménysugara, közelinek tűnt. Huszonöt év telt el. Sok illúzió szertefoszlott, sok csalódás szorította össze a szívünket, felfogásunk az emberekről és a dolgokról világosabb, de szomorúbb lett, megértettük és kipróbáltuk, mennyire tüskés és fájdalmas az emberi emancipáció útja." Az olasz munkásmozgalomban késedelmesen gyökeresedett meg a szocializmus és ebben az objektív okok mellett szubjektív motivációk is közrejátszottak. A Mazzini-féle demokratikus maradványok tartós hatást gyakoroltak az iskolájából kikerülő emberekre és ennek különböző aspektusai voltak: hatása megfigyelhető a magatartásukon, a romanticizmustól átitatott politikai pszichológiájukon, a voluntarizmuson, a szubjektivizmuson és a realitásérzés hiányán. Hiányzott az átélt tapasztalatok elméleti elemzése is. Mazzini sok követőjénél – akik elszakadtak tőle – „vitatva hűségüket hozzá, hisz tőle tanulták a szabadság és igazságosság kultuszát és akitől csak a pillanatnyi elrettenés választotta el őket, hallani sem akartak szakításról, elutasították mindennemű felelősségüket a történtekben." „Egyik és másik oldalról is kevesen vannak, akik – teszi ehhez hozzá Montale – világos elképzelésekkel bírnak. Sok Mazzini-követő jóindulatúan kitart mestere mellett és nem veti el az Internacionálét, mások szocialistának vélik magukat, de felfogásuk a szocializmustól különös, azt mindössze a nincstelen osztályok humanitárius harcának tartják." Ebből azután állandósul a munkásszervezetek tiszteletbeli elnökségének közfelkiáltásos választásánál Marx, Bakunyi és Mazzini vagy Mazzini, Garibaldi és Marx nevének együttes hangoztatása. Még O. Gnocchi-Viani is 1893-ban meg van győződve arról, hogy „a mazzinizmus és a szocializmus között nincs ellentmondás, csak evolutív viszony." A kérdés az, a szocializmus elsajátításának ez volt-e a kötelező útvonala, avagy zsákutca volt-e, amely annak a szakasznak az objektív okain és ismérvein kívül aránytalanul késleltette a szocializmus térhódítását?

A múlt, ami nem múlik: az olasz munkásmozgalom történetének demokratikus hagyományú terhe

A probléma megközelítésénél mindenkor aláhúzzák a „történelmi késedelem" objektív okait: az olasz kapitalizmus elmaradottságát, a fiatal születő munkásosztályt stb. Ezek döntőek, ám a szubjektív tényezőknek nem tulajdonítanak ily nagy jelentőséget. Marx egyik híres írásában (1852) megállapította: „Az emberek maguk csinálják történelmüket, de nem szabadon, nem maguk választotta, hanem közvetlenül készen talált, adott és örökölt körülmények között csinálják. Valamennyi holt nemzedék hagyománya lidércnyomásként nehezedik az élők agyára. És éppen amikor azzal látszanak foglalkozni, hogy magukat és a dolgokat átalakítsák, hogy valami még soha nem voltat teremtsenek, éppen ilyen forradalmi válságkorszakokban idézik fel aggodalmasan a maguk szolgálatára a múlt szellemeit, kölcsönveszik neveiket, harci jelszavaikat, jelmezeiket, hogy ebben az ősi, tiszteletreméltó álruhában s ezen a kölcsönzött nyelven vigyék színre az új világtörténelmi jelenetet."

Ily módon a különböző mítoszok, a mazzinianus és demokratikus mítoszok ütköztek az újjászülető Itália determináns tényeivel, mindazonáltal e mítoszokból formálódott a különböző politikai áramlatok jellege, a demokratikus áramlaté is. Garibaldiról – mint eme áramlat nagy exponenséről – elmélkedve Sergio Romano (volt nagykövet, jelenleg esszéista) rámutat nem szűnő hatására: utána mindenki „a maga módján arra törekedett, hogy szavakban megidézze a valóságot, hogy egyetlen kreatív gesztussal, egyetlen akarat kinyilvánításával megváltoztassa a történelmet. Így jött létre a mítosz: Itália mint műalkotás, avagy, ha tetszik, mint csoda." De ha Garibaldival a demokratikus áramlat nyerő volt, akkor mit mondjunk Mazziniről? Christopher Seton-Wattson szerint „politikusként, cselekvő emberként abszolút csőd. Mégis az olasz demokratikus tradíción otthagyta keze nyomát... Lelkesedéssel helyettesítette a szervezést, a dilettantizmus és az akadályok örökös alábecsülése sok olasz politikus és a baloldal jellemzője." Antonio Gramsci is a Risorgimentóról szólva megállapította: „a baloldali tömegekben kialakult eszménykép összeáll egy bizonytalan és ingatag lelkiállapotból, amely kielégülésre talál egy frázisban, és mivel a frázis üres, összehoz különböző dolgokat. Az „eszményi" avagy az „üres frázis" helyettesíti a tudományos szemléletet. Íme az összetevő tartozás, ami kizárja az objektív elemzést és üldözési mániában szenved, abban a tudatban, hogy rosszul, rosszhiszeműen ítélik meg, nemzetközi összeesküvés áldozatának állítja be magát, különleges történelmi jogokkal felruházottnak hiszi magát, melyeket mások nem ismernek el és lábbal tiporjak." Mazzini teli van efféle eszményekkel, teli van „hamis szublimációval" – mondotta Marx kommentálva irodalmi munkásságát – „teli van terjengőséggel, azzal a profetikus miszticizmussal, ami írásait jellemzi s ami jellemzi az általa alapított olasz irodalmi iskolát." De milyenek voltak ennek az irodalmi iskolának a sajátosságai?

A nagy olasz irodalomtörténész, Francesco De Sanctis az 1873–74-es tanévben tartott előadásaiban a következőket fejtegette:

„A liberális iskola mint irodalom az igazból indul ki és kisarjazza az eszményt, amit metafizikai absztrakciónak fog fel, illetve elhelyezve azt a valóságban elfogadja azt a történelemben. A demokraták az irodalmat nem úgy értelmezik, hogy annak a fenti módon felfogott értelemben lenne az alapja, a kimért és korlátozott eszmében, ellenkezőleg az eszményből megteremtik az irodalom emelvényét. Következésképp a liberális iskola stílusa elemző, történeti, mondhatnám tudományos – mivel az eszményit úgy értelmezi, mint amely körül van véve a történelmi körülményekkel, ezért folytonos szükséglete ezeknek a körülményeknek az elemzése... és a nyelvezete olykor majdnem tudományos precizitást ölt.

A demokratáknál a stílus szintetikus és költői. Szintetikus, mert a vita nélkül elfogadott eszményi rendből kiindulva már nincs szüksége a tények elemzésére – ezek számukra másodlagosak, esetlegesek, ezért szinte szószékről (ex triporde?) teszik kinyilatkoztatásaikat..., amelyeket el akarnak hitetni másokkal... A liberális szerzőknél – így De Sanctis – a nyelv közelít a néphez, az alsóbbrendűekhez, az élő és beszélt nyelvhez, mert a legközelebbi céljuk az erkölcsi eszközök használata, doktrínáik terjesztése. A demokratáknál mindez ünnepélyes, irodalmi, néha konvencionális, mert nem céljuk az oktatás, felrázni, lángra gyújtani akarnak. Hasonlít a szónoklatra, a hadsereg tábornokának parancsára, amivel a harctéren a katonáit űzi előre. Összefoglalva: egy iskola ez, melynek elve a történeti rend, az igaz – a másik rend az eszméké, az eszményé; az egyik stílusa analitikus, a másiké szintetikus. Az elsőnek a nyelve közel áll a beszélt nyelvhez, a másiké ünnepélyes, majdnem apostoli, olykor retorikájában butító, mert hőfoka nem mind őszinte, ezért fikcióba esik. Íme a liberális iskola sok műve ezért lett népszerű, és a demokratikus iskola egyik könyvéről sem lehet igazán mást mondani. A két irodalmi iskola mégis paradoxonban végződött. Egy országban, ahol a vezetőket, főleg a politikusokat jellemezte és jellemezni fogja később is az írott szó (a könyvek, az irodalom) jobban érzékelteti a hatását, mint a beszélt nyelv (gyűlések, szónoklatok, proklamációk). Ez a helyzet Itáliában, ahol az uralkodó politikai pszichológiát – különösen a baloldalon – a demokratikus iskola szüli meg. Olaszországban pont az történt, hogy a demokratikus iskola masszívan befolyásolta az Internacionálé első falanxát. Nagy részüknél a „demokratikus" térből átmentek a „szocialista" térbe, ám az elméleti rend átgondolása nélkül, a doktrinális, programmatikus és stratégiai renddel kapcsolatos szakítás nélkül.

Ebben az értelemben maradt el Itáliában az I. Internacionálé elvi-politikai találkozása a kezdeti olasz munkásmozgalmat alkotó erőkkel.

A tanulmányt *Pankovits József* fordította és juttatta el a szerkesztőségnek.

✸